

Dr. V.Brandišauskas

Recenzija Dr. Vyganto Vareikio darbui „Holokausto prielaidos. Antisemitizmas Lietuvoje (XIX a. – XX a. pirma pusė (iki 1940 06 15))

Kalbėti apie visą V.Vareikio studiją gana sudėtinga dėl pakankamai siauros recenzento specializacijos, todėl leisiu sau pakomentuoti lietuvių – žydų santykius bei jų raidą tik XX a., tiksliau iki 1941 m.

Akivaizdu, jog teksto autorius išmano problemą. Jis išryškina ir aptaria lietuvių – žydų tiek politinio suartėjimo tiek ir vis didesnio atitolimo metus ar periodus, apibūdina šių procesų priežastis, pateikia antisemitizmo Lietuvoje stiprėjimo vaizdą, aiškina jo motyvaciją bei motyvacijos kitimą sąlygojančius faktorius.

V.Vareikis neapsiriboja tik Lietuva: tekste randame platesnį antisemitizmo kontekstą – palyginus su žydų teisėmis, antisemitizmo specifika kaimyninėse šalyse (pvz., kada prasidėjo formuotis „žydo – komunisto“ stereotipas net tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje ir t.t.).

Nemažas dėmesys studijoje skiriamas Lietuvos žydų bendruomenės siekimas bei kintantis ir nevienodas įvairių Lietuvos valdžios institucijų bei visuomenės požiūris į tai; kalbama apie minėtų siekių realizaciją bei trukdžius, aptariama Lietuvos Katalikų Bažnyčios pozicija žydų bendruomenės atžvilgiu; atkreiptas dėmesys į lietuvių visuomenės radikalėjimą bei antisemitizmo plėtros priežastis, į ritualinių žmogžudysčių mito sustiprėjimą 4 dešimtmetyje ir kt.

Visus įdomius bei aktualius teksto aspektus sunku net ir išvardinti. Kas kita pastabos, kurių paminėjimas kai kurias teksto vietas galbūt leistu šiek tiek patikslinti.

P. 18 autorius rašo, jog „1926 03 08 Kahalų Tarybos ... buvo išvaikytos, žydų bendruomenėms nebuvo leista pačioms rinkti mokesčių, registruoti giminių etc“. taip, žydų bendruomenių kahalai buvo panaikinti, tačiau gimimų registracijas buvo pavesta rabinams. O gal jie nelaikytini bendruomenės nariais?

Yra neaiškumų dėl autoriaus parašyto incidento tarp žydų ir lietuvių 1929 m. vasarą minint vadinamą Tarptautinę antikarinę raudonąją dieną (p. 19). Pirmiausia suabejočiau, ar administracine tvarka galima nubausti kalėti? O antra, kalbant apie tesimo nutartį, minima, jog įkalinti buvo 8 asmenys. Tačiau istorinėje literatūroje teko sutikti ir kitą skaičių – 12.

Kalbant apie žydų dalį tarybinėse partinėse organizacijose bei administracinėse įstaigose (p. 26 – 27) neužtenka nurodyti metų, nes situacija 1940 – 1941 m. keitėsi ne kartą ir dėl įvairių priežasčių. Komunistų partijos, tarybinių represijų struktūrų tautinė sudėtis svarbi, tačiau ką duoda procentinis skaičiavimas tiek vienos ar kitos tautybės komunistų dirbo tarybinėje administracijoje?

Autorius, kalbėdamas apie deportuotuosius, žydų dalį tarp visų 1941 m. birželio mėn. išstremtų asmenų sumažina daugiau kaip du kartus (p. 27); ten pat klaidingai yra perteikiama ir D.Levino mintis: tarybų valdžia nacionalizavo net 57 % žydų fabrikų, o tarp nacionalizuotų fabrikų ir dirbtuvių su 20 ar daugiau samdomų darbininkų žydams priklausė 57 %.

Manychiau, jog tekstą būtų buvę lengviau skaityti, jame būtų ryškesni akcentai, jei jis būtų buvęs suskirstytas į atskirus skyrelius. Su tuo sietūsi ir kita pastaba: vietomis pasigedau dėstymo teminio bei chronologinio nuoseklumo: pvz., kalbama apie Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) požiūrį į žydus, po to – apie žydų požiūrį į lietuvių įvedimą ir vėl apie LŠS lyderių nuostatas.

V.Vareikis aptarė Tautininkų partijos lyderių bei įvairių kitų organizacijų atstovų požiūrį į žydus, tačiau krikščionių demokratų, kurie ne vienerius metus buvo valdžioje, pozicija liko nepaaiškinta. Liko neaiški ir *Trimito* laikraščio, fragmentai iš

kurio buvo cituojami, politinė orientacija bei priklausomybė, nors kitais panašiais atvejais tai buvo nurodoma.

Galvočiau, jog galėjo būti platesnės, išsamesnės bei dėstymą tiksliau atspindinčios išvados.

Priekabus skaitytojas keliose vietose galėtų pasigesti nuorodų. Teksto nepuošia ir likusios korektūros, stiliaus ar net logikos klaidos. Paminėsiu vieną kitą, kurios ne specialisto gali likti ir nepastebėtos: p. 13 *kahalas* virsta *kelihe*; kaip reikėtų suprasti “produktų klastojimą?” (p. 17); nesupratau sąvokos *devaluacija*, kuri tekste buvo paminėta keletą kartų, prasmės (nuo pran. *devaluation?*).

Be abejo, išsakytos pastabos, dalis kurių diskutinės, tik paliudija dėmesį perskaitytam tekstui, o ne sumenkina jo svarbą ir vertę.